

ቋንቋ ወድ ሰብጥናታ ምስ ጊዜን ቦታን ይለዋወጥ ኢዩ።

=====////////=====

ቋንቋ፡ምስ ግዜን ምስ ምዕባል ሕብረተሰብን እናግበዮን እናተለወጠን-ከም ዝኸይድ ርዳእን ፍሉጥን ጉዳይ ኢዩ።ኣብ ዚተፈላለዩ ሃገራትን ደሴታትን፡ዚተፈላለዩ ቋንቋታት ኣብ ዝተፈላለዩ ጊዜያት ተፈጠሮም'ዮም ብኣንጻሩ'ውን ጠፊኦም ኢዮም።

ቋንቋ፡ብባህሪኡ ዝዓብይን ዝመወትን፡ምኳኑ ብዙሓት መፅናዕታትን ምርምራትን ይሕብሩ ኢዮም።ኣብ ዚኩነ ሕብረተሰብ ዝኩነት ትኹን ሃገር ይኹን ኣብ ዚተፈላለዩ ሃገራት ዝርከቡ ሕዝባታት ወይ ኸኣ ብሔራት፡ዝተፈላለዩ ላህጃታት ወይ ድማ ዘይቡ-አዘራርባን አጸሓሕፋን ኣለዉ እዮም።ገና'ውን ክህሉ-ዉ እዮም።ምስ ምዕባልን ቴክኖሎጂን እቲ ጋግ ክጸብብ ተስፋ እግበር ኢዩ።ምስ ግዜን ማሕበረቁጠባዊ ለውጢ ዝፈጠሮ ጽልዋ፡ናብ ጸቢብ ዓንኹል እቶም ገለ-ቋንቋታት ክመጹ ከም ዝኸእሉ፡ ካብ ተመኸሮታት ዝተፈላለዩ ሕብረተሰባትን ዜዘውትርዎን ዘይቦ ወይ ላህጃ ምርኣይን ምዕዛብን ሕያው ምስክር ኢዩ።

ንኣብነት፡ቋንቋ ዝልቃሕን ዘለቕሕን ምኳኑ፡እዛ ላህጃ ትብል ቃል እኸልቲ ምስክር ኢዩ።ካብ ቋንቋ ዓረብ ዝተወሰደት ምኳኑ ድማ ዚፈላለዩ ሙሁራትን ጽሑፋትን ዝሕብርዎ ጉዳይ ኢዩ።ዶ/ር ሃፍቲ ሃይሉ ዝተባህሉ ሙሁር ቋንቋን ስነ ጽሑፍን ምኳኑም ዝፍለጡ፡ኣብ ሓደ እዋን እዛ "ላህጃ" ትብል ቃል ክጥቀሙላ ደስ ስለ- ዘይበለቶም፡ጨኒቅዎም ነበረ።

ኣብ ሓደ ጎደና እናኮዱ ከለዉ ድማ ንኣንቲ ገባር በዓልቲ እንደርታ፡ኣብ መገዲ ኣድጊ ኮብኹበን እናኸዳ ኸለዋ፡ከምዚ በልዉን-"እነይ፡እዚይ ከምዙይ ናይ ዓድዋ ኣነጋግ፡ላይ ዓጋመ ኣነጋግራ፡ላ ሓማሴን ኣነጋግግራን ናይ ዓጋመ ኣፀዋውያን፡እቲይ ቀደም እውን እንታይ ኹን ትብልዎ ነይርኹም።"- ቢሎም ብዝሓተትዎን።

እተን ኣደ ድማ ብቕልጡፍ ሳውያ- "ኣፍ እንደርታ፡ኣፍ ዓድዋ፡ኣፍ ዓጋመ፡ኣፍ ሓማሴን ግዛዕ እናበልና ኢና ንጸውዮ!"-ክብላ ምላሽን ብዝሃባኦም፡ደስ ኢልዎም ነቲ ሓሳብ ርዲሞም፡ኣብ ፅሕፎምን ኣብ ወግዖምን ከዘውትርዎ ከም ዝጀመሩ፡ቕድሚ 10 ዓመት ኣቢሉ ኣብ መጋርያ-ውግዲ ከውጉዑኒ ኣዝክር ኢዩ።ምናልባሽ እቲ ወግዲ ቃል-ብቃሉ ከምኡ ዘይክኸውን ይኸእል ኢዩ።እንተኩነ እቲ መልእክቱን መንፈሱን ንሱ'ዩ ነይሩ።

እምበኣርክሱ፡ኣብ ቋንቋ ኣፍ ዝተፈላለዩ ከባቢታት ግን ሓደ ቋንቋ ከም ዘለዉ ርዳእ እመሰለኒ።ኣብ ኣብ ቋንቋ ኣምሓርኛ ከም ሓደ ኣብነት ተወሲድና፡ዘይቡ-ኣነጋግራ ጎጃም፡ላህጃ ጎንደር፡ኣፍ-ወሎን ኣፍ-ላዛ ሸዋን ተባሂሉ ከም ዝፍለይ እፍለዎ ኢዩ።

እዚ ሳሕቲ ፖለቲካዊ ወጥርን ማሕበራዊ ቀውስን ተተሓሓዙ፡ኣብ ቀረባ ግዜ ሕልፍ ኢሉ ዝለዓል ናይ ኣፈላላይ ሓሳባትን ሕቶ መሰል ብላህጃኦም ከም ድላይ ልዩም ዘይምዝራቦምን ማዕከናት ዜና ብገለ ደቂ ሓደ ከባቢ ተተጎቢኡ ክዕብለልን ንቡር ተርእዮ ኮይኑ ነይሩ'ዩ-ኣብ ገለ ክፋሉ እውን ኣሎ ኢዩ።ዚ ድማ ምስ መቃን ግዜን ሰፊሕ ዕድል ተጠቃምነት ትምህርቲ ዝመሓየሽ ሃገራዊ ምኳኑ ዝእመነሉ ኢዩ።ግን ዓዲ ዘሕድግን፡ ናብ ናዕብን ምፍልላይን ዝእቲ ከቶ ኣይኮነን ኢዩ።ኣይግባኣን እውን'ዩ።

ኣብ እስኩትላድ ንባዕሉ፡ዕቤት ቋንቋኦም ብገለ ክፋል-ሕብረተሰብ ወይ ብሓደ መደብ ተዓብሊሉ፡ናብዚ ደረጃ ከምዝበፀሐን ደረጃኡ ምስ ጊዜ ብምሕላው ድማ ነቲ መረረትን ዕዝምዝምን ከም ዝቀነሰዎ ጸሓፍቲ ታሪኽን ስነ-

ጽሑፍን ዝምሰኽርዎ ጉዳይ ኢዩ።ኣብ ቋንቋ ትግርኛ ድማ ሎሚ፡ሎሚ ሰሕት ሰሕት ኢሉ ብገለ ባእታት ዝለዓል ሕቶ ላህጃ ወይ ዘይበ ወይ ድማ 'አፍ-ከባቢና' ይተሓለወልና-ይከበርልና ዝብል ሰምዕታ ክሰማዕ ይረኣይ'ዩ።እዚ ከም ሕቶ ምልዓሉ ዝቃወም ተሃልዩ፡መሰልን ማዕርነትን ዘይምቐባልን ዘይምሰዋዋን ዘሰዓቦ ኮይኑ ይሰመዓካ ኢዩ።

ከም ሕቶ ድማ ደሞክራሲያዊ ሕቶ ኢዩ።ኣገባቡን መልኽዕ ኣተሓላልኡን ግን ብሰልጡን ኣገባብን ሳውያን ክኸውን ዘለዎ እምሰለኒ። ካልእ ነዚ ከራጉደልና ዝክእል ቢለ ዝሃሰቦ ኣብነት እስከ ንርኣይ- ሓው ሓርበኛ ዘርኣይ ደረሰ ዝኩኑ ብላታ ተስፋ-ፅዮን ደረሰ፡ኣብ መቐለ ኮይኖም ክጽሕፉን ክዛረቡን ኸለዉ፡ንሰኹም ሓማሴነታይ ኢኹም እሞ ኣይንሰምዓኩምን ኣይነንብበልኩምን ዝበለሎም ወድ ሰብዓ እንደርታ (እንደርታዊ) የለ፡ራየታይ (ራያ ራዩማ) ኩነ ካልእ እውን የለን ኢዩ።

መልኣከ ሰብሓት ድማ ከም ሓደ ግዱስ ምሁርን ናይ ለውጢ ሰብን፡ኣብ ሰራየ ከይደም፡ዘመናዊ ትምህርቲ ኣብ ዝዘርግሓሉ ወቕቲ፡ ከስተምህሩ ኸለዉ ኩነ ኣብ ምድረ ሓማሴን ሃይማኖታዊ እምነቶም ክሰብኩ ኸለዉ፡ንሰኹም ተምቤነታይ ኢኩም ዝበሎም ሰብ ከቶ የልቦን ኢዩ።ሊቀ ሊቃውንቲ ማህደረ-ቃል እውን ኣብ ባፅዕን ኣስመራን ኩነ ኣብ ከረን ኣብ መበል 19 ክፍለ-ዘመን ከስተምህሩን ክትርጉሙን ኸለዉ፡ንሰኹም ኣፍ-ዓድዋ ኢኹም ትዛረቡ ዘለኹም እሞ ኣይንሰምዓኹምን ኣይነንብበልኹምን ኣይተብሃሉን ኢዮም።

መልኣከ ሰብሓት የሲፍ የማንኦ

ኣሉላ ኣባ ነጋ፡ንባዕሎም ኣብ ምድረ-ሓማሴን ይኹን ኣብ ኣውራጃ ሰራየ ዋላ'ውን ኣብ መታሕት ብላህጃኦም ክዛረቡን ክዳንዩን ኸለዉ፡ተንቤነታይ ኢኹም እሞ ብኣዘራርባኹም ተሸጊርና ኣለና ኣይተብሃሉን ኢዮም።ኣይሰማዕናን ወ ኣየንቡብናን ኢና።ነዚ ዘፍረሰ ወይ ዝቋወም ሰብ ተሃልዩ ድማ “እንሆ ፈረሰ እንሆ ሜዳ!” ድዩ ዝበሃል!፤

ብተመሳሳሊ ሳውያ ድማ ኣርኣያ በላይ ጭው ዝበለ ጎጃመታይ፡መምህር ኣዲ ገብረ ጭው ዝበሉ ሓማሴነታይ፡ጋዜጠኛ ኣብርሃ ገብረሕይወትን እውን ቸው ዝበሉ ዓድዋታይ ካልኣት መሳርሕቶም እውን ካብ ዚተፈላለዩ ቦታታን ከባቢታትን ኩነ ድሕረ-ባይታ መጺኦም ክነሰም፡ንዕቤት ቋንቋ ትግርኛን ሰነ ጽሑፍን ላዕልን ታሕትን ኣብ ዝብልሉን ንመጽሔት ኣሥመራ- ኣብ ዘዳልውሉ መቃን ጊዜ፡ብሰሪ ላህጃን ዝተፈላለዩ ኣገላልፃ ቃላትን ሓሳብን ተጓጊጾም ይ ዘይምሰናይ ኣጋጢምዎም ኣይፈልጥን'ዩ።

ምኽንያቱ እዞም ተውለ ዓየይቲ ንብራኽ ህዝብታቶምን ንምዕባለ ሃገርምን ተጊሆም ሻማ-ሻማ ዝብሉ ባእታታት ብምንባርም፡ይኹን ብኣመጸጽኦም'ውን ብሱላትን በላሓትን ይኩን ፈራሓ-ኣምላኽ ዚነበርም ወከፋት ብምንባርም፡ፖለቲካዊ እምነቶምን ኣረኣእይኦምን በቤይኑ ዋላ ይንበር- ኣብ ቋንቋ ብፍላይ ድማ ኣብ ላህጃን ሳውያ ኣጸሓሕፋን፡ኣዘራርባን ግን ከቶ ምስሕሓብ ኣይነበርምን ኢዩ።

ከምዚ እናበልና፡በዙሕ ኣብነት ክጥቀስ ይኽእል ኢዩ ግን ንሎሚ እዚ ይኣኽል ኢዩ።ኢትዮጵያን ኤርትራን ኣብ ኩናት ተዘይኣትዩ፡ቋንቋ ትግርኛ ክዓብይን መሳልል ምዕባለ ክድይብን ልዑል ተኽእሎ ከም ዚነበር ታሪኽ ሰብ-ሞያን ዝምሰኽርዎ ሓቂ ኢዩ።ኣብ ትግራይ ዝተፈላለዩ ላህጃታት ኣለዉ ኢዮም።ኣብ ኤርትራ እውን ዚተፈላለዩ ዘይቤታት ኣዘራርባን ኣጸሓሕፋን ኣለዉ ኢዮም።እቲ ኣብ ጽሑፍ ዘሎ ጋግ እናሻዕ ብምእኩልን ብዘይሕላልን ጻዕሪ ዳርጋ ፀቢቡ'ዩ ክበሃል ይኽእል ኢዩ።

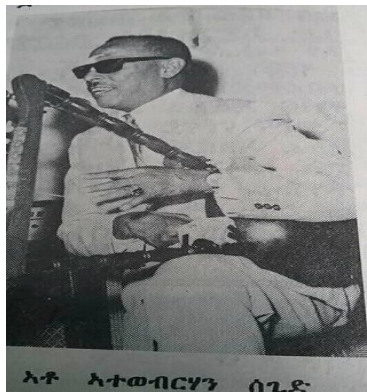
አብ ትግራይ ግን እዚ አይተሰርሓሉን ክበሃል ዝኸኸል ገምጋም ብዙሓት ዝገልጹ ተርእዮ'ዩ። በዘኸኸኑ ንምዕባለን ዕቤትን ቋንቋ ትግርኛ ኩሉ ሰብን ዝምልከቶ አካልን ከይተሓለል፡ክሰርሓሉን ክረማረመሉን ይግባእ ኢዩ። ሙሁራት፡ጠቢባን፡ጋዜጠኛታትን መምሃራንን ድማ ልዑል ሓልፍነት አለዎ ኢዩ። እዚ ሎሚ ዘሎ ተርእዮታት ጸቢብነትን ትምክሕትን፡ሓደ መዓልቲ ክሓልፍ ኢዩ። አብ ታሪኽ ዘንተ-እለት ዝዘከረሩን ዝኸበሩን ሰባትን ትካላትን አለዉ'ዮም። ብፍሉይ ዝውደስ ሕብረተሰብ ወይ ዝንቀፍ ግን ፍጹም የልዎን'ዩ-አይክህልውን'ውን ኢዩ።

ማሕበረቁጠባዊ ሕይወት ዝኸኸለ ሕዝቢ ወይ ብሔር እናተለወጠን እናዓቦዩን፡ምስ ኸደ እቲ ጋግ እናጸበበ ከም ዝኸይድ ይኹን ናብ ሓደ ደረጃ ከም ዚበጽሕ ምንም ጥርጥር የብሉን ኢዩ።

ዓቢይ ሙሁር ቋንቋ ዝኸኸተ መምህር ሃብተ፡ንዕቤት ቋንቋ ትግርኛ ክብሉ ሙሉእ ትግራይን ኤርትራን ዘይሮማ ኢዮም ግን ዓንሰበታይ ኢዮም። ጸሓፍን ደራሲን ተኪኤ ተስፋይ ብወገኑ፡አብ ተኸዘ አብ ዓውዲ ሞያ ምህንድስና ተዋፊሩ ኸሎ፡ሓያል ስምዒት ቋንቋን ስነ ጽሑፍን ሓዲርዎ፡ዘተፈላለዩ አውራጃታት ተዛረቡቲ ቋንቋ ትግርኛ፡አናኸደ ቃላትን ሓረጎችን ኩነ ሰዋሰው ብምጽናዕ፡ሃንን ዘብል መዝገብ-ቃላትን ካልኦት መጽሓፍትን ከም ዝጸሓፈ ምስጢር አደባባይ'ዩ። ግን ማንም ሰብ አብዚ ረዚንን ክቡርን ዕማም ክቃወሞ አይረእናን ኢና፡ከማን ንብርኽት ዚበሉ ክመራመሩን ከጽንዑን ዓቢይ በሪ ከፊቱ ኢዩ።

አቦ ዜማ-ሃገር ብዘብል ስም ዝጽውዑ፡አተወብርሃን ሰጊድ ንባዕሎም ካብ ግዜ ጥልያን አትሒዞም ብፍላይ ድማ አብ ዘመነ ዓደየ-ዓድኻ፡ንኤርትራን ትግራይን ይትረፍ ንካልእ ክፋላት ኢትዮጵያ ክሳብ ሸዋ ከይደም ባህልን ጥቡብን አጽኒዖም ብምሓዝ ንምምዕባል ባህልን ጥቡብን፡በታ ወናም ክራሮም ፊተውራሪ ኮይኖም ከራርን በዓል ጥቡብን ኮይኖም ሓለፎም ኢዮም። ሓማሴነታይ ኢኹም ኢሉ ንሰርሖምን ላህጅኦምን ዝከፀጎ ድማ ፍጹም የለን።

እቲ ዓይኒ ጥቡብ ትግራይ ተባሂሉ ስም ዝተገኘ፡ክርስቲያን አለማዮሁ እውን አብ ሓውዜን ወይ እንዳ ወይዘሮ ቦቂልኻ ኢኻ ኢሉ፡ነቲ ንፈቕዶ መላእ-ትግራይ ኤርትራን ዘይሩ-ዘይሩ ዘጽንዖን ዚመርመሮን ሃፊ ጸማኡ ዚኹን ባህላዊ አበርኽትኡን ንዕቤት ቋንቋ ዚገበሮ ደርማስ አስተዋጽኦ፡አብ ራያ ራያታይ ብልቡ ተቀብሎ፡አብ እንደርታ እንደርታዊ ዘበለ ብታሕጓስ ኢዱ ዘርግሓሉ፡አብ ሸረ፤አብ ዓጋመ፤አብ ከበሳታት ኤርትራን መታሕትን ወዘተን ድማ ብተመሳሳሊ፡መጺኻለይ'ዶ ክጽቦዩኻ'ዩ ተባሂሉ እምበር ብድሕረባይትኡን ላህጅኡን ዝበጽሖ ተጽብኦ አይሰማዕናን አየንቡብናን ኢና። ተሎ'ውን ሃየ ይቕረበልና ንብል አለና ኢና።

አብ መወዳእታ፡ቋንቋ ንክዓብይን ክምዕብልን ዝተፈላለዩ ቃላት ተለቂሕኻ ምጉልባት ግድን'ዩ። ሕገ-ሰዋሰዉ ይኹን ደረጃ ክወጸሉ ድማ ግድን ኢዩ። ምክንያቱ ደረጃ ንኦቅሑት ከማን ይወጸሎም ኢዩ። ንብልጽግናን ስልጣንን፡ባህልን ቋንቋን ድማ ደረጃታት ክወጸሉ ሪም'ዩ። ንሪም'ኻ ድማ

ክትረማረመሉ ይግባኝ ኢዩ።ግን ብምክብባርን ንሕድሕድኻ ኣፍልጦ ብምውኃብን ክኸውን ኸሎኡኦ ክውቓዕ ዝድለይ ሸቶ ኣብ ኣጲር መቓን ጊዜ ክውቓዕ/ክብጻሕ ይኸእል ኢዩ።ኣብ ናህዋን ፍትሕን ዘለዎ ወፈራ ድማ ግድን ዝዕተር ንቡር ኢዩ።

ሰለዘ፡ጉዳይ ላህጃ ወይ ዘይበ ኣነጋግራ፡፡ኣብ ቋንቋ ትግርኛ ጥራህ ዚጀምረን ጠንቂ ምስሕሓብ ዝኸውን ዘሎ ከይመስለና ክብል እፍቱ።ብሰለትን መፍትሕን ግን ኣብ ፍትሓዊ ኣገባብን ኣብ ኣተኣላልያ ጸገማትን ኢዩ ዝዕየር እዎ ህድእ ኢልና ክንሰማማዕ ኣለና።እቶም መጽሓፍ ቕዱስ ናብ ቋንቋ ትግርኛ ዝተርጎሙ ሓርበኛታት ኣበው።ከይተረፈ፡፡ብሰምምዕ ደርጃ ኣውጺኦም፡፡ንኹሉ ብዘካትት ሳውያ፡፡በርሃን-ሕትመት ክርእይ ከም ዝገበሩ፡፡ታሪኽ ትማሊ ዝሕብረና ብሉጽ ተመክሮ ኢዩ።እዎ ደኣ ንምዕባለ ቋንቋና ተጊህናን ከይተሓለልና ንሰራሕ ክብል እፈቱ።ሰለትን ምክብባርን ተሎ ዘይብጻሕ ብርኽ. ምዕባለን ብልጽግናን ከቶ የልቦን።

ነዛ ጽሕፍተይ ክዛዝማ ከለኹ፡፡ንቕንጫብ ጽሑፍ ብሌነታይ ጋዜጠኛ ኣቶ ወልደማርያም እክት፡፡ቕድሚ 30 ዓመት ዝጽሓፍዎ ብምስፋር ኢዩ።

"ሃብቲ ሃገር ብምዕቡል ናብራ ሕዝቢ፡፡ድኻክነት ሃገር ከኣ ብድሑር መነባብር ሕዝቢ እዩ ዝግለጽ፡፡ሃገር ማዕቢላ ማለት ሕዝባ ማዕቢሉ ማለት እዩ።ሃገር ድምር ተቐማጢ ሕዝባ ካብ ኮነት ምዕባለ ሃገር ከኣ ድምር ሥሙርን ሓድነታውን ጸዕሪ ሕዝባ እዩ።

ሰለዘ. ሃገር ንምህናጽ ንቕሕ ተሳትፎን ጥርንፍ ዝበለ ናይ ኅብረት ሥራሕን ይሓትት።ናይ ሓፋሽ ሕዝቢ ንቕሕ ተሳትፎን ጸዕርን፡፡ኣብ'ቲ ዝድለ ምእንቲ ክበጽሕ ከኣ ወድባዊ ሓድነት የድሊ።"-ቃል ገዲም ጋዜጠኛን ፀሓፍን ወልደማርያም እክት፡፡ኣብ 1982 ዓ.ም.ኢ፡፡ብዕለት 17 ግንቦት ወይ ድማ (20 ግንቦት 1990 ዓ/ም/ፈ.) ዝተሓትመ ርእሰ ዓንቀጽ ዝተወሰደ ኢዩ።

ተጻሕፊ፡ ብኣብራሃም ብርሃነ